

Isiku paigutamine kinnisesse asutusse TsMS §-des 533-543 ettenähtud menetluses

16. mai 2007. a.

Analüüsi eesmärk

Käesoleva analüüsi peamiseks eesmärgiks on uurida, kuidas on maakohtud ja ringkonnakohtud rakendanud TsMS sätteid, mis reguleerivad isikute paigutamist kinnisesse asutusse, kas nimetatud norme rakendades on toimitud kooskõlas seadusega ja Riigikohtu poolt vastavas valdkonnas antud juhistega. Analüüsi laiemaks eesmärgiks on ka vastava menetlusega seotud võimalike õiguslike (nii materiaali- kui menetlusõiguslike) probleemide tuvastamine. Kesksel kohal on küsimus Põhiseaduse §-ga 20 tagatud vabadusõiguse piirangu proportsionaalsusest ja isiku õiguste tagamisest vabaduse piiramisel.

Analüüsi aluseks olevad materjalid

Analüüsi objektiks olid ringkonnakohtute poolt tsiviilasjades seisuga 01. aprill 2007 tehtud lahendid ja kohtuasjade materjalid, mis olid kättesaadavad KIS-i vahendusel.

Esimese astme kohtupraktikast olid analüüsi objektiks Harju Maakohtus 2007. a. märtsis tehtud ning Tartu, Pärnu ja Viru Maakohtus 2007. a. jaanuaris, veebruaris ja märtsis tehtud lahendid. Erinevate perioodide uurimine on põhjendatud sellega, et seda tüüpi asjades tehtud lahendite arv on erinevates kohtutes väga erinev - Harju Maakohtus tehakse võrreldes teiste esimese astme kohtutega oluliselt rohkem vastavat tüüpi määruseid.

Lisaks eelnevale on pisteliselt uuritud ka eelnimetatud lahenditega võrreldes ajaliselt varasema või hilisema perioodi lahendeid. Kõik vaadeldavad lahendid jäävad siiski ajavahemikku november 2006 – aprill 2007.

Käesolevas analüüsis on kõigi isikute nimed, kelle kinnisesse asutusse paigutamist kohus on otsustanud, tähistatud sõnaga "Isik".

Analüüsis sisalduvad viited vastava valdkonna Saksa rakenduspraktikale tuginevad Sihtasutuse Eesti Õiguskeskus poolt 3. mail 2007. a. korraldatud koolituse käigus Saksamaa Schleswig-Holsteini Liidumaa kohtuniku Suntke Adeni poolt peetud loengu ja sellele järgnenud diskussiooni käigus saadud teabel.

Analüüsis viidatud Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendite osas on aluseks Riigikohtu analüütiku Gea Suumanni poolt koostatud analüüs "Kinnisesse asutusse paigutamine Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas".

1. Õiguslik olukord

Eesti Vabariigi põhiseaduse § 20 sätestab igäihe õiguse vabadusele ja turvalisusele. Vastavalt nimetatud sättele võib vabaduse võtta ainult seaduses sätestatud juhtudel ja korras:

- 1) süüdimõistva kohtuotsuse või kohtu poolt määratud aresti täitmiseks;

2) kohtu korralduse täitmata jätmise korral või seadusega sätestatud kohustuse täitmise tagamiseks;

3) kuriteo või haldusõiguserikkumise ärahoidmiseks, sellises õiguserikkumises põhjendatult kahtlustatava toimetamiseks pädeva riigiorgani ette või tema pakkumineku vältimiseks;

4) alaealise üle kasvatusliku järelevalve sisseseadmiseks või tema toimetamiseks pädeva riigiorgani ette, et otsustada sellise järelevalve sisseseadmine;

5) nakkushaige, vaimuhaige, alkohooliku või narkomaani kinnipidamiseks, kui ta on endale või teistele ohtlik;

6) ebaseadusliku Eestisse asumise tõkestamiseks ning Eestist väljasaatmiseks või välisriigile väljaandmiseks.

Seega on Eesti Põhiseadus kinnipidamise aluste osas rangem kui Euroopa Inimõiguste Konventsiooni vastav artikkel 5 - meil ei ole näiteks hulkurite kinnipidamine lubatud (Põhiseaduse kommenteeritud väljaanne, § 20, komm 15).

Kohtuasjas *Winterwerp vs Holland*¹ on Euroopa Inimõiguste Kohus (EIK) sedastanud, et ebaterve psüühika konstateerimiseks peavad olema täidetud kolm tingimust:

- isik peab olema usaldusväärset näidanud, et ta on ebaterve ehk haige psüühikaga (mis tingib objektiivse meditsiinilise ekspertiisi korraldamise vajaduse)
- vaimse häire iseloom ja sügavus peab olema selline, et see õigustab vabaduse võtmist
- kinnipidamise jätkumine on õigustatud üksnes seni, kuni vaimuhaire kestab.

Riigikohus on vastavat temaatikat selgitanud 2. märtsi 2007. a. määruses tsiviilasjas nr 3-2-1-145-06 ja märkinud järgnevat: "Põhiseaduse § 20 lg 1 sätestab igaihe õiguse vabadusele, mille võib sama paragrahvi 2. lõike kohaselt ära võtta üksnes seaduses ettenähtud juhtudel ja korras. Seda võib muu hulgas teha ka vaimuhaige kinnipidamiseks, kui ta on endale või teistele ohtlik (PS § 20 lg 2 p 5). TsMS § 533 p-st 1 tulenevalt menetleb kohus isiku kinnisesse asutusse paigutamise hagita menetluses psüühiliselt haige isiku paigutamist tema tahte vastaselt kas psühhiaatriahaiglasse või hoolekandenasutusse koos vabaduse võtmisega ja talle haiglaravi kohaldamist. Seega on isiku tema tahte vastaselt kinnisesse asutusse paigutamine TsMS 54. peatükis sätestatud korras vabaduse võtmine PS § 20 tähenduses.

Nii PS § 20 lg 2 p 5 kui ka SHS § 19 lg 1 p 2 järgi on isiku nõusolekuta kinnisesse asutusse paigutamise üheks eelduseks asjaolu, et **isik on endale või teistele ohtlik**. Kuna isiku nõusolekuta kinnisesse asutusse paigutamisel piiratakse oluliselt isiku põhiõigusi, eeldab SHS § 19 lg 1 p 2 kohaldamine seda, et isik võib olla **reaalselt ohtlik** endale või teistele. Eelkõige saab isiku ohtlikkus väljenduda füüsilises ohus tema enda või teiste isikute elule või tervisele, mh kalduvuses vägivallale või suitsiidile. Asjaolu, et isik ei suuda iseseisvalt oma elu korraldada, ei tähenda iseenesest, et isik on ohtlik iseendale või teistele. Sotsiaalsete oskuste puudumine võib olla ohtlik, kui isik ei ole võimeline sotsiaalseid oskusi (taas)omandama. Isiku sotsiaalseks integreerimiseks ühiskonda näeb sotsiaalhoolekande seadus ette mitmeid meetmeid, muu hulgas on võimalik kasutada sotsiaalhoolekandest (SHS § 11), rehabilitatsiooniteenust (SHS § 11¹ jj) ja koduteenuseid (SHS § 13). Nimetatud sotsiaalteenuste, samuti vältimatu sotsiaalabi (SHS § 2 lg 1 p 12) ja muu abi andmise korraldamine on SHS § 8 p 2 kohaselt kohaliku omavalitsusüksuse ülesanne. Ringkonnakohus ei ole põhjendanud, miks ei oleks võimalik muul viisil kui hoolekandenasutusse paigutamise

¹ EIK 24. oktoobri 1979. a. otsus nr 6301/73 (pp 38 ja 39).

vältida isiku ohtlikkust endale või teistele. Ekspertid on andnud küll arvamuse, et avaldaja ei suuda iseseisvalt oma elu korraldada, kuid **kohtumäärusest ei nähtu, miks ei ole muud abinõud, mida seaduse järgi kohalik omavalitsus kohaldada saaks, piisavad.**

Seadustest ja Riigikohtu määrusest tulenevalt tuleb isiku kinnisesse asutusse paigutamise õiguspärasuse hindamisel seega kontrollida nii vastavate materiaalsete aluste olemasolu kui ka menetluse formaalset korda ning õiguspäraseks saab menetlust pidada vaid juhul, kui järgitud on mõlemat.

2. Isiku kinnisesse asutusse paigutamise materiaalsed eeldused

2.1. Isiku ohtlikkus endale või teistele

Analüüsi käigus läbi vaadatud määrustes oli isiku **ohtlikkust teistele** põhjendatud näiteks alljärgnevate asjaoludega:

- 1) ähvardus tappa lähedased;
- 2) koduse sisustuse lõhkumine, muu vägivaldne käitumine;
- 3) käitumise ettearvamatus (mitte alati ei ole määrustes selgitatud, milles see täpsemalt väljendub);
- 4) agressiivsus, impulsiivsus, pidurdamatu käitumine (tekib küsimus, kas impulsiivsus kui isikuomadus ja potentsiaalne, konkreetse käitumisega mitte väljendatud agressiivsus võiksid olla isiku reaalselt ohtlikkust kinnitavateks asjaoludeks?);
- 5) kohtulik karistatus vägivaldsete tegude eest (isik siiski tunnistanud süüdivaks).

Isiku **ohtlikkust enesele** on kohtumäärustes põhjendatud näiteks alljärgnevate asjaoludega:

- 1) vaatamata halvale tervislikule seisundile ei toitu isik korralikult, kuritarvitab alkoholi;
- 2) isik keeldub söögist ja joogist;
- 3) isik vigastab ennast;
- 4) isik on sooritanud enesetapukatse;
- 5) enesetapumõtted, enesesüüdistus, suutmatus olukorda adekvaatselt hinnata, ähvardus sooritada enesetapp;
- 6) isik keeldub (tal esineva haiguse) ravist;
- 7) emotsionaalne rahutus, ärrituvus, masendus;
- 8) käitumise ettearvamatus (pole teada, mida isik kavatseb ette võtta), psühhomotoorne rahutus.

Ühel juhul märgiti määruses koguni, et isiku kaudne oht iseendale seisneb selles, haiguse tõttu on ta kaotanud elukoha.

Sageli on kohtumäärused piirdunud vaid alljärgneva üldsõnalise viitega ohtlikkusele: "Isikul esineb raske psüühikahäire, mis piirab tema võimet oma käitumisest aru saada ja seda juhtida

ning haiglaravita jätmisel ohustab ta psüühikahäire tõttu iseenda elu ja tervist ning teiste isikute elu, tervist ja julgeolekut ning muu psühhiaatriline abi peale kinnisesse asutusse paigutamise ei ole küllaldane."²

2.2. Vaimse häire olemus – kuidas teeb kohus kindlaks, et vaimuhäire on selline, et vabaduse võtmine on põhjendatud

Vaimse häire olemuse hindamisel kohtu poolt seisneb põhiline oht selles, et see eeldab teatud eriteadmisi, mida kohtunikul üldjuhul ei ole. Seega kindlustab kohtunikku infoga arst ja sageli sisuliselt ka hindab seda, kas vabaduse võtmine ehk kinnisesse asutusse paigutamine on põhjendatud. Kuid kui kohtunik teeb määruse, siis peaks ta arsti otsusele tuginedes ikkagi kajastama määrukses oma siseveendumust, olgu see siis pealegi kujundatud arsti arvamuse alusel. See tähendab, et määruse põhjenduseks ei peaks olema vaid haigusloost kopeeritud vaimse seisundi kirjeldus, vaid selle interpretatsioon vastavalt seaduse sätetele, kohtuniku enda seisukohale ja siseveendumusele.³

Väga arvukalt on määrustes isiku kinnisesse asutusse paigutamist põhjendatud "**haiguskriitika puudumisega**", mida samas on sisustatud väga erinevalt. Näiteks Tartu Ringkonnakohtu 27. detsembri 2006. a. määrukses tsiviilasjas nr 2-06-21226 on kohus märkinud: "*eestkostetav kinnitas korduvalt, et peab ennast täiesti terveks inimeseks ega vaja ravimeid. Lisaks ebaobjektiivsetele hinnangutele olukordadele ja enda tervislikule seisundile polnud isik suuteline mõistma kohtumenetluse olemust ja eesmärki. Eeltoodud asjaolud viitavad selgelt isikul haiguskriitika puudumisele ning võimaldavad eeldada isiku käitumisest tulenevat ohtu nii iseendale kui ka teistele isikutele.*" Haiguskriitika puudumise põhjenduse ühe näitena võib tuua ka järgneva olukorra: "*Enne haiglasse toomist muutus Isik kodus rahutuks, käis väheste riietega linna peal, muutus kurjaks abikaasa suhtes. Kohtule avaldab, et on perevägivalla ohver, on 40 aastat oma mehe ori olnud ja nüüd tahetakse teda haiglas tablettidega rahustada*". Seejuures on täiesti võimalik, et antud olukorra kirjelduses väljendub tõesti isiku psüühikahäire, kuid samas ei ole vastav määruse põhjendus ei psüühikahäire olemuse ega isiku ohtlikkuse osas eriti veenev.⁴

Mitmetel juhtudel on ohtlikkust endale või teistele põhjendatudki vaid isikule pandud psüühikahäire diagnoosiga, kuigi isiku ohtlikkust saaksid kinnitada pigem häire sümptomid. Näiteks: "*Isikul esinevad nägemis- ja kuulmismeelepetted, mille mõjul ta on muutunud rahutuks ja püüab ennast vigastada*"; "*lähtuvalt kuulmismeelepettest üritas tappa elukaaslast*"; "*isikul on mõjutusluul, mille tõttu muutus kurjaks abikaasa suhtes*".

---

² Kinnisesse asutusse paigutamise otsuse põhjenduse pealiskaudsust ja sellega isiku ohtlikkuse hindamata jätmist on EIK kritiseerinud nt lahendites *Gajcsi vs Ungari* (03. 10. 2006 otsus nr 34503/03) ja *Storck vs Saksamaa* (16. 06. 2005 otsus nr 61603/00).

³ Nimetatud asjaolule olulisust rõhutas oma loengus ka Saksa kohtunik Suntke Aden.

⁴ EIK on tunnistanud Euroopa Inimõiguste Konventsiooni artikkel 5 lg 1 rikkumist olukorras, kus Isikul esines küll psüühiline häire, kuid selle iseloom või raskusaste polnud sedavõrd tõsine, et oleks nõudnud Isiku kinnipidamist, nt kohtulahendites *Filip vs Rumeenia* (14. 12. 2006 otsus nr 41124/02) ja *Kayadjieva vs Bulgaaria* (28. 09. 2006 otsus nr 56272/00).

2.3. Muude abinõude ebapiisavus (ei saa väljaspool statsionaari ravida)

Analüüsi objektiks olevates lahendites on see kinnisesse asutusse paigutamise materiaalne eeldus ilmselgelt kõige vähem kajastamist leidnud. Nii sotsiaalhoolekande- kui tervishoiukorralduse süsteem ning sellest tulenevalt ka kohus lähtub pigem eeldusest, et alternatiivid puuduvad. Mitmetes määrustes on seda, miks kohus loeb muud võimalikud abinõud isiku raviks ebapiisavaks, põhjendatud haiguskriitika puudumisega.⁵

3. Isiku kinnisesse asutusse paigutamise formaalne kord

3.1. Isiku ärakuulamine ja talle esindaja määramine

TsMS § 534 lg 1 p 4 on üheks isiku kinnisesse asutusse paigutamise tingimuseks isiku ärakuulamine.⁶ Antud normi eesmärgiks on tagada Põhiseaduse §-s 24 lg 2 sätestatud igaihe õigus olla oma kohtuasja arutamise juures. Isiku ärakuulamise kohustus sisaldab ka talle menetluse kulu selgitamise kohustust.

Vastavalt TsMS §-le 534 lg 2 ei pea isikut ära kuulama, kui ärakuulamine **võib oluliselt kahjustada tema tervist või kui ta ei suuda ilmselt tahet avaldada**. Seega sätestab viidatud norm põhimõtteliselt ammendavad võimalused ärakuulamise kohustusest kõrvalekaldumiseks.

Riigikohus on oma lahendites rõhutanud, et menetlus, mille õiguslikuks tagajärjeks on isikuõiguste piiramine, seab kohtule nõudmise teha **kõik võimalikud toimingud, et saavutada isiku istungile kutsumise või kutsumata jätmise osas veendumuse maksimaalne aste**.⁷ Seega peab tahtest olenematu ravi asja menetlev kohus aktiivselt selgitama välja isiku võime kohtuistungil osaleda ning tagama isiku osavõtu tema õiguste piiramise otsustamiseks peetavast istungist. Sellisest reeglist kõrvale kaldumine on lubatav vaid isiku tervise säästmise huvides ning peab olema iga kord objektiivselt põhistatud ning dokumenteeritud. Juhul, kui isikul puudub võimalus menetluse kestel rääkida kohtuniku või esindajaga, võib olla piiratud ka isiku PS § 24 lõikes 5 toodud edasikaebeõigus, kuna ta ei pruugi iseseisvalt aru saada kohtumääruse vaidlustamise võimalustest. Kui isiku tervislik seisund ei võimalda kohtumajja toimetamist, on tsiviilkohtumenetluse seadustiku kohaselt võimalik istung pidada ka raviasutuses. Selleks, et tagada isiku õiguste kaitse temaga seonduvas kohtumenetluses, peaks kohus viivitamatult pärast tervishoiuteenuse osutajalt esialgse õiguskaitse rakendamise taotluse saamist isiku tahtest olenematu ravi kohaldamiseks **otsustama isikule riigi esindaja määramise** ning tegema koheselt sellise asjaolu teatavaks nii esindajale kui ka esindatavale. Seda põhimõtet ei ole kohtud mitte alati järginud, näiteks esines mõningaid kõrvalekaldeid Tartu Maakohtus. Juhul, kui kohus ei olnud esindajat määranud, tulnuks määruuses esindaja määramata jätmist selgelt põhjendada. Samas on vaadeldaval perioodil tehtud lahendite puhul esindaja määramata jätmine siiski olnud pigem erandlik.

⁵ EIK on toonitanud muude, kinnipidamisega võrreldes isikuõigusi vähem piiravate abinõude kaalumise vajalikkust muuhulgas nt kohtulahendites *Johnson vs Ühendkuningriik* (24. 10. 1997 otsus nr 22520/93), *Kolanis vs Ühendkuningriik* (21. 06. 2005 otsus nr 517/02) ja *Enhorn vs Rootsi* (25. 01. 2005 otsus nr 56529/00).

⁶ Isiku ärakuulamiskohustust on EIK selgitanud nt lahendis *Van der Leer vs Holland* (21. 02. 1990 otsus nr 11509/85).

⁷ RKTko 19.12.2005, nr 3-2-3-14-05; RKTko 26.09.2005, nr 3-2-3-10-05; RKTko 12.09.2005, nr 3-2-3-11-05; RKTko 08.06.2005, nr 3-2-3-8-05; RTKto 06.04.2005, nr 3-2-3-3-05; RKTko 18.04.2006, nr 3-2-2-1-06 jt.

Esialgse õiguskaitsse määrus tehakse reeglina avaldaja (haigla) arvamust ja isiku tervislikku seisundit arvestades ning põhjendatakse seda vajadusega paigutada isik raviasutusse viivitusega. Kuna seaduses ettenähtud isikute ärakuulamine ei võimalda viivitamatut otsustamist, siis peaks isikute ärakuulamine toimuma võimalikult kiiresti peale esialgse õiguskaitsse rakendamise otsustamist. Kohtu infosüsteemi andmetest nähtub aga, et reeglina mingeid täiendavaid menetlustoiminguid seda liiki asjades mõistliku aja jooksul ei tehta (või vähemalt ei nähtu nende tegemine kohtu infosüsteemist). Kirjeldatud menetluslik probleem esineb püsivalt (pistelisel vaadeldud ka 2006. a. detsembri kuni 2007. a. veebruarikuisel lahenditel).

Isiku ärakuulamisega seotud probleemid on sarnased isiku lähedaste ärakuulamisega. Analüüsi autori hinnangul ei ole olukorras, kus isikule ei ole tagatud esindajat, tagatud ka seda, et kohtuni jõuaks teadmine võimalikust usaldusisikust, kes tuleks ära kuulata (TsMS § 536 lg 2 p 3).

Esindaja määramata jätmist esines süstemaatiliselt kahte tüüpi lahendites – esiteks neil juhtudel, kus tegemist oli deliiriumisündroomi all kannatava alkohooliku esialgse õiguskaitsse korras psühhiaatriaiglasel paigutamise ja teiseks tuberkuloosihaigete tahtvastase ravile paigutamise nakkushaiguste tõrje seaduse § 5 alusel.

3.1.1. Alkohoolikud, kellel esineb võõrutussündroom koos deliiriumiga, paigutatakse reeglina ravile viieks kuni seitsmeks päevaks. Sellistele isikutele ei määrata esindajat, samuti ei toimu nende ärakuulamine. Vaikivalt on võetud teadmiseks, et viie-, hiljemalt seitsmepäevase ravi järel võib isiku uuesti vabastada, mistõttu keegi ei hakka nägema vaeva neile esindaja määramise ega muude protsessuaalsete formaalsustega. Praktiliste kaalutluste aspektist on selline lähenemine ilmselgelt mõistetav, õiguslik alus selliseks toimimiseks võib aga olla küsitav. Siinkohal võiks püstitada küsimuse õigusliku reguleerimise kohasusest.

TsMS § 535 lg 2 kohaselt peab kohus juhul, kui ta isikule esindaja määramata jätab, seda oma määramises põhjendamata. Analüüsitud määrustes on esindaja määramata jätmist ja muude protsessitoimingute tegematajätmist põhjendatud järgnevalt: "*Kohus, lähtudes kohaldatavate abinõude lühiajalisusest, leiab, et puudub võimalus ja ka otstarve vestelda kõigi TsMS § 534 lg 1 nimetatud isikutega ning määrata esindaja. Nimetatud toimingute tegemise ajaks on Isiku ravi juba lõppenud.*" Samuti ei ole antud tüüpi kohtuasjades toimunud isiku enda ärakuulamine. TsMS § 534 lg 2 kohaselt on ammendavalt loetletud alused, mille esinemisel isikut ära kuulama ei pea ja nendeks on olukord, kus isik ei suuda tahet avaldada ja olukord, kus isiku ärakuulamine võiks oluliselt kahjustada tema tervist. On arusaadav, et esialgu ei suuda deliiriumis isik ilmselt tõesti tahet avaldada, kuid üldise menetlusloogika kohaselt peaks kõik seaduses ettenähtud toimingud tehtama nn esimesel võimalusel. Seega oleks mingil hetkel kindlasti ka võimalik isik ära kuulata, omaette küsimus on, mis oleks sel juhul vastava ärakuulamise eesmärk. Nagu öeldud, ei kohtle seadus selliseid juhtumeid erilisena ja seega on teatud risk, et isiku ärakuulamata jätmine võib olla tõlgendatav vabadusõiguse rikkumist põhjustava asjaoluna. Samas on loomulikult arusaadav, et seda tüüpi juhtumite korral võib ärakuulamine olla teatud aspektist ebaotstarbekas. Siiski sõltub kõik sellest, mida pidada isiku ärakuulamise eesmärgiks (kas selleks on ainult isikule menetluse kulu selgitamine või ka mingid üldisemad eesmärgid).

3.1.2. Nagu öeldud, seondub **teine probleem ravist keelduvate tuberkuloosihaigete ärakuulamisega** ja neile riigi õigusabi korras esindaja määramisega nende paigutamisel kinnisesse asutusse nakkushaiguste ennetamise ja tõrje seaduse § 5 lg 1-5 alusel. Selliseid juhtumeid tuli analüüsi käigus vaadeldaval perioodil ette just Tartu Maakohtu Viljandi

Kohtumaja piirkonnas.⁸ Kohus on isiku ärakuulamata jätmist põhjendanud asjaoluga, et isik on väga nakkusohtlik, kuid esindaja määramata jätmise kohta täiendavaid põhjendusi lahendis ei sisaldu (st see on toimunud vaikivalt). Vastava näitena võib tuua Tartu Maakohtu 29. märtsi 2007. a. määruse tsiviilasjas nr 2-07-12439. Viidatud määruses on kohus märkinud, et *Isiku ärakuulamata jätmise on lubatud põhjusel, et isikul on infiltratiivne kopsutuberkuloos lagunemise ja disseminatsiooni faasis koos alkoholisõltuvusega ja kuna viimasel ajal on isiku kopsutuberkuloosi ravi olnud lüünklik, siis on tema rõgas pisikueritus ja ta on ohtlik ümbritsevatele.* Samalaadne lahend on tehtud ka tsiviilasjas nr 2-07-7052. Kuigi nakkushaiguste tõrje seaduse § 5 lg 5 võimaldab nakkushaige mõjuval põhjusel ärakuulamata jätmist, tekib küsimus, kas esindaja samal põhjusel (analoogia põhjal?) määramata jätmist ei või käsitleda olulise isikuõiguse rikkumisena, sest antud olukorras toimub kogu kohtupidamine täielikult isiku seljataga.

Ühel juhul on kohus esindaja määramata jätmist lahendis põhjendanud järgmiselt: *"TsMS § 535 lg 1 kohaselt määrab kohus kinnisesse asutusse paigutamise menetluses isikule esindaja, kui see on isiku huvides ilmselt vajalik. Kohus on seisukohal, et Isikule esindaja määramiseks ei ole vajadust. Tulenevalt kohtu menetluses oleva tsiviilasja faktilistest asjaoludest, isikul diagnoositud nakkushaigusest ja NETS-s sätestatust ei jää isiku huvid kahjustatuks esindaja määramata jätmisega."* Antud tüüpi kaasuste puhul tuleb asuda seisukohale, et kindlasti ei saa esindaja määramata jätmist ja isiklikku ärakuulamata jätmist põhjendada sellega, et puudub oht isiku huvide kahjustumiseks. Küsimus on selles, kas põhjendusena tuleks kõne alla asjaolu, et isiku ärakuulamisele võib esineda märkimisväärne oht teisele isikule – kohtunikule (ja isikule esindaja määramisel vastavalt esindajale). Kas ja kuidas on see kooskõlas seaduse mõttega, on omaette küsimus. Kui see kehtiva regulatsiooni mõttega kooskõlas ei ole, siis tuleks ehk kaaluda seda, kas ja mil moel vastavaid norme oleks vaja/saaks muuta, arvestades loomulikult PS ja konventsiooniga.

Esindaja määramise seisukohast on analüüsi autori arvates oluline ka küsimus sellest, kas tuleks õigeks pidada seda, et põhimõtteliselt ongi isikute kinnisesse asutusse paigutamise menetluses esindajateks advokaadid riigi õigusabi osutamise korras. Küsimus on selles, et isik, kes mingil põhjusel osutub TsMS § 533 jj sätete mõjualas olevaks, vajaks ilmselt tegelikult teistsugust lähenemist ja paindlikumat abi kui lihtsalt enda esindamist tsiviilkohtumenetluses. Saksa vastav praktika on tulenevalt sealsest sotsiaalhoolekande süsteemist keskendunud sellele, et leida keegi, kes esindaks vastava isiku huve laiemalt kui vaid kohtumenetluses. Sellest tulenevalt võiks püstitada küsimuse, kas ka meie süsteem ei peaks püüdma liikuda selles suunas, et luua vastavatele isikutele tugistruktuurid, mis aitaksid nende õigusi ja huve kaitsta (midagi analoogset Saksa sotsiaalsühhaatriliste abiliste-hooldajatega). Mittetulunduslikul alusel tegutseb Eestis käesoleval hetkel selline institutsioon nagu Eesti Patsientide Esindusühing,⁹ mille põhikirjaliseks eesmärgiks on olnud aidata tagada ravi ja hooldusteenust tarvitavatele inimestele neile põhiseadusega ja teiste seadustega sätestatud õigused tervishoiusüsteemis. EPEÜ põhikirjas sisalduvad täpsemad ülesanded on sarnased nende ülesannetega, mida võiksid täita ka sotsiaalsühhaatrilised abilised (nt aidata tagada ravi- ja hooldusteenust tarvitavatele isikutele neile põhiseaduse ja teiste õigusaktidega sätestatud õigused, aidata haiglas/hooldekodus viibivatel patsientidel/hoolealustel väljendada oma soove ja tahtmisi ja aidata lahendada ravi ja hooldusega seotud probleeme, aidata lahendada vastavatel isikutel ühiskonnas tekkinud probleeme jmt).

⁸ See, et tegemist on Tartu Maakohtu Viljandi Kohtumaja probleemiga, tuleneb asjaolust, et enamus vastavat liiki kohtuasjadest on esinenud just vastavas piirkonnas (mõni üksik juhtum ka veel Viru Maakohtus). Seega ei saa väita, et vastavat probleemi esineks Viljandis **võrreldes** teiste kohtumajade või maakohtutega rohkem.

⁹ EPEÜ on mittetulundusühingu ja kantud mittetulundusühingute ja sihtasutuste registrisse.

EPEÜ väljund sotsiaalteenuste osutamisse on analüüsi autori andmetel siiani olnud eraõiguslik, kuid üheks võimaluseks oleks kaaluda sellele avalik-õigusliku väljundi andmist. Selgusetu on praeguse menetlusõiguse raames see, kas niisugusel ühendusel saaks olla mingi võimalus kinnisesse asutusse paigutatud isiku esindamiseks. Kui kohus vastavalt määraks, siis ei oleks ilmselt probleemi. Samas on vähemalt ühel juhul EPEÜ olnud isiku esindajaks kohtumenetluses vaatamata sellele, et isikule oli seaduslik esindaja määratud. EPEÜ arvates ei taganud seaduslik esindaja esindatavale piisavat õiguste kaitset. Tallinna Halduskohtus ja hiljem Tallinna Ringkonnakohtus haldusasjas nr 3-05-1359 toimunud menetluses oli kõne all küsimus, kas isiku kinnipidamine hooldekodus toimus õiguspäraselt või õigusvastaselt. Kinnipeetavat esindas seejuures just EPEÜ. Halduskohus leidis oma 31. mai 2006. a. otsuses, et kuna eestkostja, hoolekandeesutus ja eestkostetasutus on astunud õigeaegselt vajalikke samme piiratud teovõimega isiku hooldamisel pidamise tähtaja pikendamiseks ja kuigi kohus ei ole eraldi määrusega kohaldanud esialgset õiguskaitset, kuid sisuliselt on ta oma 16.12.2005 ja 20.01.2006 kohtumäärustega seadustanud Isiku hooldekodus viibimise, mistõttu ei ole isiku hoidmine hoolekandeesutuses olnud õigusvastane. Tallinna Ringkonnakohtus asus aga 19. 09. 2006. a. otsuses seisukohale, et kaebuse lahendamisel ei ole oluline ainult see, kas kaebaja hoolekandeesutuses hoidmiseks esinesid SHS § 19 lõike 1 punktides 1-3 nimetatud materiaalõiguslikud eeldused, vaid määravaks on, kas isiku kinnipidamine toimub kohtulahendi alusel või mitte. **Kui kohtulahend (kohtuotsus või TsMS §-st 534 tulenev esialgse õiguskaitse määrus) puudub, on isikut tahtevastaselt hoolekandeesutuses hoitud õigusvastaselt ning seda sõltumata asjaolust, et kõik teised menetlusosalised peale kaebaja leiavad, et isiku vabastamine oleks ühiskonnaohtlik ja vastutustundetu.**¹⁰

3.2. Teiste isikute ärakuulamine

Antud menetlustoimingute seisukohast on ilmselt probleemiks teabe hankimine nende seaduses sätestatud isikute kohta, keda kohus peab ära kuulama. Ka siin taandub küsimus paljuski sotsiaalteenuste korraldamise kvaliteedile, sellele, kuidas tegutsevad kohaliku omavalitsuse vastavad asutused ja ka näiteks politsei. Analüüsi materjalide põhjal jääb mulje, et infovahetus on puudulik, kuid millest see tingitud on, seda ei ole käesoleva arvamuse aluseks oleva info ja materjalide põhjal võimalik tuvastada. Menetlusse võtmise määrused olid näiteks Harju Maakohtus korrektselt vormistatud, sisaldades tegemisele kuuluvate menetlustoimingute loetelu (*kuulata ära puudutatud isik, selgitada talle menetluse kulgu, kuulata ära lähedased ja raviarst, kohustada kohalikku omavalitsust koguma ja esitama 10 päeva jooksul andmed isiku abikaasa, temaga koos elavate või koos elanud pereliikmete, eestkostja või hooldaja ja usaldusisiku kohta ning anda arvamus isiku kinnisesse asutusse paigutamise kohta*). Samas puudub täpne ülevaade selle kohta, milliseid menetlustoiminguid tegelikkuses ka tehti. Arvestades asjaoluga, et enamus isikuid vabaneb haiglast enne esialgse õiguskaitse tähtaja lõppu, võib oletada, et paljud menetlustoimingud, sealhulgas teiste isikute ärakuulamine, jäävadki tegemata.

¹⁰ Isiku kinnipidamine ilma sellekohase kohtuotsuseta on leidnud EIK korduvat hukkamõistu, nt lahendis *Van Glabeke vs Prantsusmaa* (07.03.2006 otsus nr 38287/02), samuti ülalmainitud lahendites *Storck vs Saksamaa*, *Filip vs Rumeenia* ja *Kayadjieva vs Bulgaaria*.

3.3. Kohtulahendi isikule teatavakstegemine

Isiku põhiseadusliku õigusega olla oma kohtuasja arutamise juures, mis hõlmab kohtumenetlusega seotud muid teabeõigusi, seondub ka küsimus **kohtulahendi isikule teatavakstegemisest**. Näiteks Tartu Maakohtu 07. märtsi 2007. a. määrusega tsiviilasjas nr 2-07-7050 on kohus sanktsioneerinud isiku paigutamise kinnisesse asutusse esialgse õiguskaitse korras nakkushaiguste ennetamise ja tõrje seadus § 5 lg 1-5 alusel, kuna isik põeb lahtist tuberkuloosi, on ohtlik ümbritsevatele ja ambulatoorne ravi ei ole võimalik, sest peres kasvavad väikesed lapsed, vabatahtlikult aga isik haiglaravile jääma ei soostu. Määruses on märgitud, et TsMS § 541 lg 1 kohaselt ei pea määruse põhjendust isikule endale teatavaks tegema, kui see võib tema tervislikku seisundit kajastavate dokumentide kohaselt tekitada olulist kahju tema tervisele. Lahendist jääb arusaamatuks, kas kohus nimetatud normi käesoleval juhul ka kohaldas või mitte ja kui kohaldas, siis millele tuginedes jõudis kohus veendumusele, et määruse teatavakstegemine võib põhjustada olulist kahju isiku tervisele. Kui esinesid reaalselt asjaolud, mis tingisid määruse mitteteatavakstegemise, siis oleks kohus oma määruses pidanud neile ka viitama.¹¹ Kui kohus lahendi mitteteatavakstegemist reguleerivat normi ei kohaldanud, siis jääb selgusetuks, miks on lahendis sellele üldse viidatud.

3.4. Määruse põhjendatus

Alljärgnevalt on toodud mõned näited analüüsi käigus läbi vaadatud määruste põhjendavatest osadest. Näidetest on välja jätetud need osad, mis koosnevad trafaretsetest viidetest seadustele ja on sellest tulenevalt iseloomulikud kõigile seda tüüpi määrustele.

Näide 1

"Kohus tuvastas, et Isik toodi ravile teisest haiglast, kus ta viibis epilepsiahoogude tõttu. Patsient on haiglas desorienteeritud, produktiivsele kontaktile ei allu, küsimustele vastab mööda, haiguskriitik puudub, ei ole võimeline iseseisvalt liikuma. Isikul esineb psühhomotoorne rahunus koos agressiivse käitumisega. Seisund on ohtlik isiku enese tervisele.

Toodud põhjustel paigutab kohus Isiku esialgse õiguskaitse rakendamise korras kolmeks kuuks ravile psühhiaatriaaiasse koos vabaduse võtmisega.

Arvestades asjaolu, et Isikul esineb raske psüühikahäire, mis piirab tema võimet oma käitumisest aru saada ja seda juhtida ning haiglaravita jätmisel ohustab ta psüühikahäire tõttu iseenda elu, tervist või julgeolekut, leiab kohus, et kohtumäärus tuleb tunnistada jõustunuks ja täitmisele kuuluvaks teatavakstegemisega avaldajale."

Näide 2

Taotlus: Haiglaravile saabumise põhjused: patsient on korduv haige, viibinud ka varasemalt haiglas ravil alkoholiprobleemide tõttu.

Seisundi kirjeldus haiglaravile võtmisel: kontakt esialgu puudub, räägib omaette, silmad suletud, küsimustele vastab pika latentsiga, jutt laialivalguv, rahutu, karjub, tahab oma elu

¹¹ Iseenesest on määruses ka märgitud, et see on saadetud ka isikule endale. Küsimus on selles, kuhu see saadetud on (isik on ju haigla statsionaaris) ja kas kohus on pidanud vastava viite tegemisega silmas seda, et tervishoiuasutus võib vastavalt asjaoludele otsustada, kas kohtumäärus isikule teatavaks teha või mitte.

lõpetamist. Avaldab nägemis- ja kuulmismeelepetteid, mõttekäik häiritud. Desorienteeritud kohas ja ajas, oma seisundi osas puudub kriitika. Patsiendil on diagnoositud polümorfne psühhootiline häire mitmest või muust psühhootilisest aineist.

Isiku ärakuulamisel selgunud asjaolud: arvamuses avaldatud andmed vastavad tõele. Isik avaldab, et eile olid tal nägemused, täna ei ole olnud veel. Tervis on halb, vajab ravi.

Lähtudes taotlusest ja psühhiaatri arvamusest ning eelnevalt kirjapandust, samuti kuulunud isiku ja tema raviarsti eelnevalt ära, leiab kohtunik, et eelnimetatud isiku puhul on esialgse õiguskaitse rakendamise ja tahtest olenematu ravi kohaldamise tingimused täidetud ja otsustamisega viivitamisel kaasneks eelkõige oht temale endale, kuna isikul olid veel eile nägemused. Talle saab määrata menetluses vajadusel esindaja ning tema suhtes on toimunud ärakuulamine. Teiste isikute ärakuulamine sõltub eelkõige pikemaajalise ravi vajadusest. Seetõttu tuleb tema suhtes rakendada esialgset õiguskaitset ning ta tuleb paigutada psühhiaatrikliinikusse kuni üheks kuuks alates isiku tahtest olenematu ravi kohaldamisest.

Määruste motivatsioon on väga lakooniline, isiku ohtlikkuse põhjendus pealiskaudne, esimeses määruuses ei ole põhjendatud, miks on kohaldatud maksimaalset kolmekuulist tähtaega.

3.5. Esialgse õiguskaitse kohaldamine

Vastavalt TsMS §-le 534 lg 1 võib kohus avaldaja taotlusel esialgse õiguskaitse rakendamise korras paigutada isiku kinnisesse asutusse, kui on (üheaegselt) täidetud alljärgnevad tingimused:

- kinnisesse asutusse paigutamise tingimused on ilmselt täidetud ja viivitusega kaasneks oht, **ja**
- on olemas dokumendid isiku tervisliku seisundi kohta, **ja**
- isikule on määratud menetluses esindaja, **ja**
- isik ise ja tema pereliikmed, eestkostja, hooldaja, usaldusisik jt TsMS § 536 lõikes 2 nimetatud isikud on ära kuulatud.

Sama paragrahvi lg 3 kohaselt võib kohus esialgset õiguskaitset rakendada juba enne isiku enda ja teiste isikute ärakuulamist ja talle esindaja määramist, kui viivitusega kaasneks oht. Sel juhul tuleb nimetatud toimingud teha viivitamata tagantjärele.

Analüüsi käigus ilmses, et suurema osa menetletavatest juhtudest moodustavadki esialgse õiguskaitse kohaldamise kaasused. Kui esialgse õiguskaitse eesmärgiks võib menetlusõigusteooria kohaselt üldiselt pidada teatud õigussuhte ajutist reguleerimist seni, kuni osutub võimalikuks teha suhte osas lõplik kohtulahend, siis antud õigusvaldkonnas on esialgne õiguskaitse kujunenud sisuliselt iseseisvaks lühiajaliseks kinnipidamise aluseks. Kuna esialgse õiguskaitse staadiumis ei ole vajalik kohaliku omavalitsuse sekkumine ega teostata veel ka ekspertiisi isiku vaimse seisundi kohta (võrdle: TsMS §-d 534 ja 537), siis on sellest kujunenud nõ "lihtsustatud ja lühiajaline paigutamine kinnisesse asutusse". Analüüs näitas, et suurem hulk isikuid, kes esialgse õiguskaitse korras paigutati psühhiaatriahaiglasse kolmeks kuuks, vabanes sealt enne selle tähtaja möödumist, kuna nad väidetavalt ei vajanud

enam ravi. Konkreetsed vabanemisajad olid seejuures väga erinevad – 1 nädalast kuni 2,5 kuuni.

Esialgse õiguskaitse rakendamise tähtaja probleemile on oma 7. detsembri 2006. a. määruses tsiviilasjas nr 2-06-32532 viidanud ka Tartu Ringkonnakohus. Antud asjas oli maakohus määranud maksimaalse kolmekuulise esialgse õiguskaitse tähtaja (nagu see on tavaline enamuse seda tüüpi asjade puhul¹²). Ringkonnakohus leidis, et **TsMS § 534 sätestatud esialgse õiguskaitse kohaldamise kestvus peab olema samavõrra põhistatud, kui kohaldamise esmane vajadus** ja märkis määruses, et "*käesoleval juhul puuduvad asjas põhistused, miks peaks isik viibima maksimaalse aja tahtevastaselt kinnises asutuses esialgse õiguskaitse korras. Hagita asjas esitatud määruskaebus esialgse õiguskaitse kohaldamise suhtes ei peata määruse täitmist. Seega on isik käesoleva määruse tegemise ajaks viibinud ühe kuu asutuses, kus on võimalik eksperdil tuvastada tema tervislik seisund ja põhistada vajaduse korral isiku suhtes esialgse õiguskaitse vahendi kohaldamise vajadust pikemaks ajaks. Eeltoodud alusel leiab ringkonnakohus, et Tartu Maakohtu määrusega kohaldatud abinõu kestust tuleb muuta. Ringkonnakohus peab piisavaks, et eriala spetsialistid oskaksid võtta isiku tervisliku seisundi ja edasise kinnises asutuses hoidmise vajaduse kohta seisukoha kahe kuu jooksul.*"¹³

Kokkuvõte

Üldiseks suundumuseks on, et praktiliselt kõik isikud, kelle suhtes vastavat kohtumenetlust alustatakse, paigutatakse ka kinnisesse asutusse, kuigi omaette küsimus on, kui kauaks. Käesoleva analüüsi käigus läbi vaadatud kohtumääruste hulgas, esinesid siiski ka mõned juhtumid, mil isik jäeti kinnisesse asutusse paigutamata. Näitena võib tuua Tartu Maakohtu 11.10.2006. a määruse tsiviilasjas nr 2-06-14429, kus SHS § 19 lg 1 alusel oli küsimuse all alaealise kinnisesse hooldekodusse paigutamine. Kohalik omavalitsus põhjendas kinnisesse asutusse paigutamise taotlust sellega, et Isikul esineb vaimne alaareng, tugevad käitumishäired: ta käitub kuritegelikult, suitsetab ja tarvitab alkoholi, on hoolimatu riiete, asjade ning hügieeni suhtes, tal puuduvad huvid ja hobid ning ta ei tunne ühegi inimesega emotsionaalset lähedust. Isik ei ole alates 2004. a. täitnud koolikohustust, on hulkunud, põgenenud haigla kinnisest osakonnast. Vallavalitsus on väidetavalt Isikuga tegelenud (ei ole täpsustamata, kuidas), kuid tulemusi ei ole. Selle kõige põhjal leidis vallavalitsus, et esineb alus Isiku paigutamiseks kinnisesse hoolekandeametisse SHS § 19 lg alusel. Kohus jättis Isiku siiski hoolekandeametisse paigutamata ja tegi vallavalitsusele ettepaneku alustada menetlust Isiku paigutamiseks erikooli. Eksperdid olid seisukohal, et Isik ei põe vaimuhaigust ja tal ei esine vaimutegevuse ajutist riket; tema psüühiline seisund on hinnatav kerge vaimse alaarenguna koos käitumishäirega, mis avaldub tal intellekti eakohasest normist madalamas tasemes ning puudulikumas tunde- ja tahteelu arengus (empaatiatunde vähesus, ühiskonnas valitsevate moraalsete ja eetiliste reeglite mitteaustamine ja neist kergesti üleastumine, oma käitumise ja soovide välistingimustele mittevastav regulatsioon). **Kohus leidis, et puuduvad**

¹² See väide ei kehti Tartu Maakohtu osas, kus vaadeldaval perioodil tehtud lahendites oli kohtu poolt esialgseks õiguskaitseks määratud tähtaeg **reegline** lühem kui 3 kuud.

¹³ Võrdluseks: Saksa Gesetz über die Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtbarkeit (vom 17. Mai 1898 (RGBl. S. 189), zuletzt geändert durch Art. 4 des Kapitalgesellschaften- und Co-Richtlinie-Gesetzes vom 24. Februar 2000 - BGBl. I S. 154; edaspidi: FGG) § 70h lg 2 kohaselt ei või esialgse õiguskaitse kestus üldjuhul ületada 6 nädalat ja vaid juhul, kui nimetatud aja jooksul tõepoolest ei ole võimalik nõutavaid toiminguid teha, võib esialgse õiguskaitse tähtaega pikendada selliselt, et selle kestus kokku ei ületaks 3 kuud.

andmed Isiku sihiliku ja tahtliku ohtlikkuse kohta endale või teistele ning seega ka alus tema kinnisesse asutusse paigutamiseks.

Isiku esialgse õiguskaitse korras psühhiaatriaiglasse paigutamise taotluse jättis Tartu Maakohus rahuldamata ka 5. jaanuari 2007. a. määrusega tsiviilasjas nr 2-07-608. Antud juhul oli menetluses kõne all alates 1996. aastast dementsust põdeva vana inimese paigutamine psühhiaatriaiglasse sisuliselt sel põhjusel, et tema hooldaja oli surnud ja ei leidunud enam kedagi, kes oleks tema eest hoolitsenud. Ravile suunati isik sotsiaaltöötaja poolt, tahtvastaselt haiglasse paigutamise põhjendusena oli taotluses märgitud, et "*isik on räpane, hooldamata, ei orienteeru õigesti ajas (kuigi orienteerub õigesti oma isikus ja osaliselt ka kohas), magas enne haiglasse toomist kaks päeva surnu kõrval ise sellest aru saamata.*" Kohtule selgitas Isik, et oli vahepeal palavikuhaige ega saanudki kusagile minna ega abi kutsuda. Kohus jättis Isiku kinnisesse asutusse paigutamise taotluse rahuldamata ja märkis, et isikule tuleb korraldada sotsiaalhoolekande teenuste osutamine.

Ringkonnakohtute roll esimese astme kohtu lahendite läbivaatamisel on olnud minimaalne juba sel põhjusel, et nimetatud määrusi reeglina edasi ei kaevata.¹⁴ Kui vastav määrus on siiski edasi kaevatud, siis üldreeglina ei ole ringkonnakohus teinud võrreldes esimese astme kohtuga teistsugust lahendit. Üksikutel juhtudel on ringkonnakohus maakohtu lahendi siiski ka tühistanud (või seda osaliselt muutnud). Näitena võib tuua Tartu Ringkonnakohtu 27. detsembri 2006. a. määruse tsiviilasjas nr 2-06-21226, millega ringkonnakohus tühistas määruse osas, millega pikendati isiku hooldekodus hooldamise tähtaega 3 aasta võrra. Ringkonnakohus tegi tühistatud osas uue määruse ja pikendas hooldamise tähtaega vaid 1 aasta võrra ja rõhutas, et **SHS § 19 lg 3 ei tulene, et kohtud peaksid tingimata pikendamagi kolme aasta kaupa.** Seega on täheldatav ringkonnakohtute teatav korrigeeriv roll rakendamaks põhimõtet "nii vähe piiranguid kui võimalik".

Esindaja olemasolu analüüsi objektiks olevates kohtuasjades tuleb pidada oluliseks. Nendes üksikutes asjades, kus kohus on tõepoolest jätnud isiku kinnisesse asutusse paigutamise taotluse rahuldamata, nähtub kohtuasjaga seotud ja elektroonselt kättesaadavatest materjalidest, et esindajad on esitanud vastuväited isiku kinnisesse asutusse paigutamise kohta. Näitena võib tuua eelnimetatud määruse tsiviilasjas nr 2-06-14429, kus alaealise ema ja vanaema toetasid vallavalitsuse taotlust lapse kinnisesse hooldekodusse paigutamiseks, advokaat aga vaidles taotlusele vastu, väites, et SHS § 19 lg 1 kohaldamiseks puudub alus, kuna isikul ei esine rasket psüühikahäiret ning ta ei ole ohtlik endale ega teistele.

Analüüsi tulemusena võib väita, et Harju, Viru ja Pärnu Maakohtus on esindaja reeglina ka määratud või siis määramata jätmist põhjendatud. Tartu Maakohtus on esindusega seonduvalt probleemiks just tuberkuloosihaigetele esindaja mitemääramine ja vastavate põhjenduste puudumine määruses.

Riigi õigusabi tasuna esindajatele erinevate maakohtute poolt välja mõistetud summad on olnud erinevad. Erinevused tulenevad sellest, et kohus mõistab reeglina välja summa, mida advokaat taotleb, advokaatide poolt taotletavad summad erinevad aga paikkonniti, nagu erinevad paikkonniti ka tavapärase õigusabi turuhinnad. Et arvestusaluseks oleva ajaüksuse (pool tundi) tasu on üldiselt konstantne suurus ja antud tüüpi kaasused on samuti reeglina üksteisega väga sarnased ja võtavad esindajalt reeglina ilmselt ühepalju aega, siis peaksid väljamõistetavad tasud olema enam-vähem ühesuurused. Tegelikuses see nii ei ole. Näiteks on Harju Maakohtu piirkonnas esialgse õiguskaitse kohaldamise menetluses (TsMS § 534)

¹⁴ Sellise järelduse saab teha tulenevalt 2006.- 2007. a. esimese kolme kuu jooksul ringkonnakohtutes vastavates asjades kokku tehtud määruste arvule tuginedes.

riigi õigusabi osutajana osaleva advokaadi tasu suuruseks olnud 1734.60 krooni (käibemaksuga), koosnedes 3-tunnisest ettevalmistusest ja pooltunnisest osalemisest menetluses. Samas kohtupiirkonnas oli isiku kinnisesse asutusse paigutamise menetluses (TsMS §-d 533 ja 538) vastava tasu suurus 1982.40 krooni (3 tundi ettevalmistust ja 1 tund osalemist kohtuistungil). Viru ja Pärnu Maakohtus summad mõnevõrra varieerusid – Viru Maakohtus jäi esialgse õiguskaitse menetluse puhul tasu vahemikku 991.20 – 1239.- krooni, Pärnu Maakohtus vahemikku 743.40- 1982.- krooni. Tartu Maakohtus on esindajatele riigi õigusabi osutamise eest makstud tasude suurus olnud kõige kõikumava suurusega – alates 420 kroonist lõpetades 3717 krooniga.¹⁵

Kohtuasjade sisu ega õigusabi tasu määramise kohta tehtud kohtumääruste alusel ei ole summade erinevuste põhjuseid võimalik tuvastada. Samas ei saa analüüsi autori arvates eelneva põhjal siiski väita, et väljamõistetavad summad erineksid üksteisest väga suures ulatuses. Analüüsi objektiks olevate materjalide pinnalt võib püstitada küsimuse, kui täpselt peaks kohus riigi õigusabi tasu määramisel märkima, mille alusel on välja mõistetud tasu näiteks just 4 tunni eest ehk mida need 4 tundi sisaldasid. Praktika on selles osas erinev ja kohtud lähtuvad määrustes ilmselt advokaatide esitatud taotlustest ja nende detailiseerituse astmest.

Kokkuvõttes võib analüüsi objektiks olnud esimese astme kohtute lahendite osas teha märkuse mõningase **vähese põhjendatuse osas**, mis muudab nende kontrollimise edasikaebamisel probleemseks. Kohtulahendi vähest põhjendatust võib teatud juhul pidada isiku edasikaebeõiguse kitsenduseks, sest väga formaalse kohtulahendi peale on isikul raske edasi kaevata – lahend sisaldab vaid viiteid õigusnormidele ja lõppjäreldest, kuid pole võimalik mõista, kuidas kohus vastavale lõppjäreldele jõudis. Analüüsitud lahendite hulgas oli aga ka neid, kus põhjendused olid põhjalikumad, meditsiinilised andmed ja faktiline olukord seostatud ja sellest tulenevalt määrus ka paremini kontrollitav. Oluline on silmas pidada, et mitmetes Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendites on rõhutatud, et **psüühikahäire iseenesest ei ole isiku kinnipidamise aluseks, tõendatud peab olema see, et psüühikahäire olemus või laad tõepoolest õigustab isiku paigutamise kinnisesse asutusse**. Paljudel juhtudel ei sisaldu määruses ka neid põhjendusi, mille alusel kohus jõudis veendumusele, et muud võimalused olemasoleva ohu vältimiseks on ebapiisavad.

Analüüsi käigus ilmnenud **suurimaks menetlusõiguslikuks probleemiks** antud õigusinstituudi kohaldamisel tuleb pidada isikule esindaja määramata jätmist olukorras, kus see on isiku huvides ilmselt vajalik ja isikut ei esinda juba teine tsiviilkohtumenetlusteovõimeline isik. Samas tuleb tunnistada, et riigi õigusabi korras esindaja määramine, nii nagu see on antud liiki asjade puhul reeglilik, ei pruugi tagada esinduse kvaliteeti, mis oleks tõenäoliselt tagatud juhul, kui isikule oleks õigeaegselt tagatud seaduslik esindus.

Analüüsi autor on arvamusel, et paljude analüüsi tulemusena ilmnenud probleemide algpõhjuseks ei saa pidada ainult olemasolevate normide ebaõiget kohaldamist, vaid teatud ulatuses ka õigusnormide ja eelkõige nende rakenduskeskkonna puudulikkust. Kui tuua võrdluseks Saksamaa vastava instituudi õiguslik reguleerimine¹⁶ koos sealse sotsiaalhoolekande korraldusega, siis on näha, et rõhuasetus on võrreldes Eesti õigusega mujal: kõigepealt tuleb korraldada psüühiliselt haigele isikule kohane eestkoste (kusjuures

¹⁵ Seejuures on ka ühed ja samad esindajad taotlenud erinevatel juhtudel erinevaid summasid, kuid mõnel advokaadil on ka välja kujunenud kindel tasu, mida taotletakse seda tüüpi kaasuse puhul iga kord.

¹⁶ BGB eestkostet sisaldavad sätted, samuti FGG jt vastavad seadused.

eestkoste ongi reeglina olukorraspetsiifiline ja selle ulatus määratakse kindlaks just eestkostetava vajadustega) ning seejärel korraldatakse vajadusel tema paigutamine kinnisesse asutusse. Riik toetab vastavat tegevust teatud sotsiaalpoliitiliste abinõude süsteemiga (nagu näiteks kohtumenetluse jaoks andmete kogumine isiku kohta, kelle paigutamise küsimust otsustatakse, sotsiaal-psühhiaatriliste abiliste-hooldajate võrgustiku loomine, vabatahtlike kaasamise toetamine, jmt). Asjade niisugune korraldus tagab selle, et kinnisesse asutusse paigutatava isiku õiguste kaitse tagajaks on eelkõige sellise isiku eestkostja (kes on ka tema seaduslik esindaja).

Isiku kinnisesse asutusse paigutamise otsustamisel **on peetud oluliseks** ka seda, et kinnisesse asutusse paigutamisel **puuduksid vastavalt asjaoludele alternatiivid**. Ka kohtumäärusele esitatakse nõue, et see kajastaks infot selle kohta, miks kohus on jõudnud veendumusele, et konkreetses kohtuasjas käsitletavas olukorras need alternatiivid puuduvad.¹⁷ Samas on mitmete määruste puhul näha, et tegelikkuses on juba isikutele rehabilitatsiooniplaanide koostamisel lähtunud eeldusest, et nn probleemsed isikud peaksid üldreeglina saama paigutatud kinnisesse asutusse. Näiteks Tallinna Ringkonnakohtu 08. märtsi 2007. a. määruses 2-06-234, millega vaadati läbi Harju Maakohus 08. 01. 2007. a. määruse peale esitatud määruskaebus, märkis ringkonnakohus, et: *"tulenevalt isiklikust rehabilitatsiooniplaanist¹⁸ vajab Isik elamist turvalises ja struktureeritud elukeskkonnas ning kuna parimaks vastavaks teenuseks hinnati ööpäevaringse tugevdatud järelevalvega hooldamise teenust 3 aasta jooksul, ei ole kolleegiumi arvates põhjendatud peale hooldamise hoolekandeesutuses muu sotsiaalteenuse kohaldamine."* On küsitav, kas kohus oleks pidanud tegema/saanud teha teistsuguse lahendi. Samaväärselt võib küsimuse püstitada ka sellisel: kas hoolekannet teostama määratud isikud oleksid pidanud püüdma teha/saanud teha midagi teisiti.

Analüüsi autori arvates võib ühe näitena, milles peegelduvad meie sotsiaalhoolekande korralduse üldised nõrkused ja probleemid, mis paratamatult kanduvad ka kohtulahenditesse, tuua Pärnu Maakohu 15. märtsi 2007. a. määruse tsiviilasjas nr 2-07-9275, mille kohaselt oli Isik 2007.a jaanuarikuus peale operatsiooni järelravil Läänemaa Haiglas, kus ta ei teadnud, et temaga midagi juhtunud oleks ja nõudis koju. Kuna tal kodu ei olnud, siis viidi ta varjupaika, kus ta mõni aeg elas ja siis sealt lahkus. Kohtule esitatud taotluse kohaselt *"vajab Isik tahtevastase psühhiaatrilise ravi kohaldamist, sest tal ei ole sugulasi, kellel oleks kohustus teda valvata ja hooldada, oma käitumise tõttu on Isik ohtlik eelkõige endale. Isik ei vaidle Haigla taotluse vastu, sest haiglas saab ta ravi ja süüa. Isik ei tea oma elukohta, ei mäleta, et on haiglas ravil olnud, et temaga on trauma juhtunud, tahab haiglast koju ja asuda tööle. Samas ei tea, kus kodu on. Haigla psühhiaater on seisukohal, et Isikul on peatrauma tagajärjel tõenäoliselt kadunud lühimälu. Lähisugulasi tal ei ole, abikaasa on surnud, ämm ei taha Isikust midagi teada, pole kedagi, kes tema eest hoolitseks ja teda valvaks. Psüühikahäire tõttu ohustab Isik eelkõige iseenda elu."* Kohus rahuldab taotluse avalduses nimetatud ja eelnevalt esitatud motiividel, lisades, et kinnisesse asutusse paigutamist õigustab ka asjaolu, et **elukohajärgne eestkostetasutus on asunud vormistama materjale Isiku paigutamiseks hoolekandeesutusse.**

¹⁷ Vt nt eespool viidatud Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 2. märtsi 2007. a. määrus tsiviilasjas nr 3-2-1-145-06.

¹⁸ Vastavalt SHS §-le 11¹ p 1 on rehabilitatsiooniteenus isiku **iseseisva toimetuleku**, sotsiaalse integratsiooni ja töötamise või tööle asumise soodustamiseks osutatav teenus, mille raames muu hulgas koostatakse ka isiku isiklik rehabilitatsiooniplaan. Puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seaduse § 2¹ lg 1 kohaselt antakse isiklikus rehabilitatsiooniplaanis hinnang isiku tegevusvõimele, kõrvalabi, juhendamise või järelevalve vajadusele ning tuuakse ära isiku iseseisvaks toimetulekuks ja sotsiaalseks integreerumiseks vajalikud tegevused.

Teise samalaadse näitena võib tuua Harju Maakohtu 30. märtsi määruse tsiviilasjas nr 2-07-12604. Isik hospitaliseeriti isa ja õe saatel 29. märtsil 2007 haigla vastuvõtuosakonda, ärakuulamisel selgitas ta, et ta ei vaja haiglaravi ja peab ennast täiesti normaalseks. Kui ta aga tahtis haiglast ära minna, toodi ta turvateenistuse poolt haigla territooriumilt tagasi. Isik leiab, et saab ise koduse raviga hakkama. Samas valvearsti seletuse kohaselt vajab Isik tahtest olenematu vältimatu psühhiaatrilise ravi kohaldamist, oli väljaspool haiglat ise endale ohtlik ja ohtlik ka ümbritsevatele. Kohus tegi määruse, millega andis loa isiku paigutamiseks kolmeks kuuks psühhiaatrihaiglasse, määruse motivatsioon on järgmine: *"Isik ei ole varem statsionaarsel psühhiaatrilisel ravil olnud. Patsient elab üksi, ei tööta, tegelevat 6-ndat aastat „bioenergeetikaga”. Saatjate sõnul on patsiendi käitumine muutunud aasta jooksul kummaliseks ja ebaadekvaatseks. Patsient kurdab masenduse ja elutüdimuse üle. Viimaste nädalate jooksul helistanud pidevalt õele, ähvardades ennast ära tappa. Õe sõnul on patsient ennast ka kahjustada püüdnud, löigates ennast (kätel lõikumisarmid). Patsiendil on käesolevalt kätel ja näol marrastused, enda sõnul on ta saanud need tänaval kukkudes. Patsient on rääkinud õele, et „bioenergetika” abil saavat ta lahti masendusest, kuna teda ei saa aidata ükski inimene ega tavameditsiin. Saabudes oli patsient lohakalt riides, ärev ja pinges. Kontakt pinnapealne. Vestlusel ei püsinud paigal ja 2 korda üritas ka lahkuda osakonnast./.../ Käitumine on patsiendil ettearvamatult – pidevalt üritas ustest välja pääseda ja põgeneda. Patsient nõuab pidevalt telefoniga helistamist, korraldustest kinni ei pea, antud lubadusi ei täida. Patsient ei ole nõus ravil olema ning on keeldunud ravimitest. Valvearsti poolt vormistatud tahtest olenematu ravi 29. märtsil kell 13:40. Käesolevalt ei ole haige seisund oluliselt paranenud. Psühhootilise häire tõttu ei ole patsient praegu võimeline ise ravi vajadust hindama. Haige on psühhootilise sümptomite ja suitsiidmõtete tõttu ohtlik iseendale ja ümbritsevatele ning seetõttu taotleme kohtult luba Isiku tahtest olenematu ravi jätkamiseks orienteeruvalt kolmeks kuuks."*

Eelneva kahe näite puhul ei ole tegemist erandlike kaasustega, samalaadseid juhtumeid on teisigi.¹⁹

Analüüsi autori arvates tuleks analüüsi käigus ilmnenuid probleemide osas kaaluda alljärgnevate abinõude rakendamist

- **Sotsiaalse rehabilitatsioonisüsteemi üldine ülevaatamine.** Vajalik oleks kaardistada peamised probleemid, mis ei võimalda kohalikul omavalitsusel oma ülesandeid efektiivselt täita.
- **Võimaluste leidmine selleks, et riik aitaks teiste vahenditega kaasa efektiivsele kohtumõistmisele** (nõ toetaks kohtupidamist, näiteks probleemsete isikute kohta andmete kogumisel, isikute leidmisel, kes tegutseks probleemsete isikute huvide kaitsjatena, kasvuraskustes laste toimetuleku toetamisel. Kaaluda võib nt EPEÜ rolli laiendamist jmt).
- **Valdkonda reguleerivate õigusnormide ülevaatamine.** Eelkõige tekitab küsitavusi esialgseks õiguskaitseks seaduses ette nähtud kolmekuuline tähtaeg. Kui pidada silmas

¹⁹ Näiteks: lastekodus kasvanud isik, kes enam oma eluga toime ei tule; nn "tänaval ekslevate vanainimeste" kaasused; olukord, kus isik tuleb ise psühhiaatrihaiglasse, et saada teisi, sobivamaid ravimeid ning kui soovib lahkuda, siis otsustatakse ta paigutada tahtest olenematule ravile; olukord, kus abikaasa toob oma naise polikliinikusse psühhiaatri vastuvõtule, viidates psühhikahäiretele põhjusel, et naine tarvitab antidepressante ja kahtlustab meest petmises, ambulatoorselt vastuvõtult suunatakse aga isik haiglasse, kus kohaldatakse tahtevastast psühhiaatrihaiglasse paigutamist jt juhtumid.

esialgse õiguskaitse eesmärki, siis peaks ekspertiis üldjuhul olema võimalik teha kiiremini.

Lisaks nimetatud üldisematele küsimustele võib välja tuua ka kitsamalt kohtupidamisega seotud ettepanekud selleks, et muuta vastavat tüüpi kohtupidamist korrektsemaks.

- Oluline on **tagada esindaja osavõtt asjast**, isegi kui see toimub vaid riigi õigusabi korras. Kui isikule esindajat ei määrata, tuleb seda lahendis piisava põhjalikkusega põhjendada.
- **Kohtulahendite motiveeritus**: isiku ohtlikkuse põhjendamine, alternatiivsete võimaluste puudumise põhjendamine, tähtaja põhjendamine jmt. Kohtulahend peaks muutuma formaalsest haigusloo kirjeldusest põhjendatud otsustuseks, kus kajastuks lisaks faktilistele asjaoludele kohtuniku enda veendumus.

Margit Vutt

Õigusteabe osakond

analüütik